

* * *

ПАВЛО СТЕПАНОВИЧ СОХАНЬ (1926–2013)

14 червня 2013 р. на 87-ому році життя завершився земний шлях відомого українського вченого, доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, директора-засновника Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, першого відповідального редактора міжвідомчого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» (перших двох випусків) Павла Степановича Соханя. В Україні і за її межами він був добре знаний як фахівець з історії міжнародних зв'язків України, країн Центральної та Південно-Східної Європи, передусім Болгарії, організатор археографічної діяльності в Україні. Зокрема, внесок П.С. Соханя у відродження та розгортання археографічної роботи в незалежній Українській державі, розбудову важливого наукового напрямку — джерелознавства, яке служить міцною основою духовного відродження українського народу, на сьогодні є незаперечним і лише з часом буде оцінений належним чином.

Народився Сохань Павло Степанович 18 листопада 1926 р. в селі Новоіванівка Білопільського району Сумської області. Навіки в пам'яті закарбувалися страшні роки голодомору. Вони забрали з життя матір — Олександру Василівну, двох малолітніх братів і сестру. Які таланти не зросли в цій та інших українських родинах — цього вже ніхто не розкаже. Лише батько Степан Іванович та сестра Зоя змогли побачити високий науковий злет Павла Степановича.

З дитинства Павла Степановича вабила педагогічна діяльність. Про життя й роботу в столиці тоді можна було тільки мріяти. У 1940 р. він іде вчитися до Білопільського педагогічного технікуму. Це було покоління, якому не раз доводилося вести боротьбу за життя, вперто торувати в ньому власну стежину. Можливо, тому таким людям притаманні наполегливість, цілеспрямованість, душевність, загострене відчуття несправедливості і чужого болю.

Прагнучи захищати Батьківщину, 16-річним юнаком пішов до лав Червоної Армії, дописавши собі 3 місяці до сімнадцятиріччя. На той час вже відбувся перелом у війні, і Павло Сохань потрапив до полкової школи молодих командирів стрілецької дивізії в м. Луганську. Рапорти про направлення в бойову частину були відхилені. Та згодом Павло Степанович разом із своєю частиною маршовим ешеленом відбув на

Далекий Схід, де у складі 3-ої гвардійської Сталінградської механізованої дивізії прибуває на 1-й Далекосхідний фронт. У Манчжурії він бере участь у війні з Японією. Свідченням його самовідданості військовій справі стали державні нагороди, в тому числі орден Вітчизняної війни та тринадцять медалей. У армії П.С. Сохань перебував до грудня 1951 р. Старшина роти, начальник бібліотеки, ватажок молоді гвардійського танкового полку — такі грані військової служби Павла Степановича. Під час військової служби довелось йому провести немало безсонних ночей, щоб екстерном скласти іспити за середню школу та заочно закінчити три курси історичного факультету Владивостокського педагогічного інституту. Після демобілізації з Радянської Армії він повертається в Україну і вже тут з відзнакою довершує заочне навчання в Харківському педагогічному інституті ім. Г. Сковороди, працюючи спочатку лаборантом, а потім викладачем та завідуючим навчальною частиною цього інституту. З 1956 р. викладає історію у харківських вузах, зокрема, у Харківському авіаційному інституті. Так в армійських умовах, а згодом на педагогічній роботі формувалися цілеспрямованість і переконання Павла Степановича, уміння володіти словом і підкріплювати його ділом.

Перші публікації П.С. Соханя з'являються в солідних періодичних виданнях наприкінці 1950-х років. Це були наукові розвідки, рецензії, огляди подій в інших країнах світу. Одна із статей за двома підписами з'явилася в авторитетному московському журналі «История СССР». Співавтором була Лідія Василівна Сохань — дружина Павла Степановича. Пізніше вона досягла вагомих успіхів в іншій галузі науки — філософії та соціології — і теж була обрана членом-кореспондентом Академії наук України.

Подальша доля П.С. Соханя цілком пов'язана з науковою діяльністю у м. Києві. У 1961 р. він стає аспірантом Інституту історії АН України. Наступного року з друку виходить його монографічне дослідження, присвячене життю й діяльності Г. Димитрова. Вихід у світ книги став помітною подією в науковому житті Радянського Союзу й Болгарії. Схвальні рецензії на книгу опублікували провідні радянські, болгарські та югославські видання. У 1969 р. академічне видавництво «Наукова думка» вдруге друкує монографію, доповнену новими даними, здобутими автором у болгарських та вітчизняних архівах, що нерідко були недоступні для широкого загалу науковців. Ті, хто в СРСР, Болгарії та інших країнах вивчав історію радянсько-болгарських й українсько-болгарських взаємин, неодноразово зверталися до книги, бо вона базувалася на надійних і ґрунтовних джерелах.

У березні 1963 р. Павло Степанович достроково завершив роботу над дисертацією і здобув науковий ступінь кандидата історичних наук.

Болгарська проблематика цілком захоплює його. Любов до країни і її народу глибоко запала в серце під час перших відвідин Болгарії у 1958 р. Тоді вдома на нього чекали трирічний син Володимир (нині фізик-теоретик) та зовсім крихітний син Ігор (тепер поєднує математику з літературною творчістю). Коли зміцніла сім'я, Павло Степанович кожні 2–3 роки виїздить до Болгарії, де з'явилося чимало щирих і вірних друзів.

Наукові відрядження в Болгарію протягом 1960-80-х років дали змогу добре пізнати країну. Болгарські видавництва нарівні з українськими друкують праці Павла Степановича. На нові монографії П.С. Соханя, присвячені українсько-болгарським зв'язкам і міжнародним відносинам НРБ, та праці з історіографічної проблематики з'являються схвальні відгуки у багатьох вітчизняних та зарубіжних виданнях. Авторитет фахівця з історії Болгарії визнають у Радянському Союзі і за кордоном.

На середину 1960-х років у Києві, в Інституті історії АН України, згуртувався колектив істориків, які всебічно розробляли зарубіжну тематику. Біля джерел відділу стояв незабутній Ф.П. Шевченко, а своєрідна фахова школа формувалася під керівництвом І.М. Мельникової. Колектив авторів, серед яких — П.С. Сохань, І.М. Мельникова, П.М. Калиниченко, І.М. Кулинич, С.М. Пархомчук, І.А. Петерс — видає першу в країні працю про політичні, економічні, культурні зв'язки однієї республіки з повноправними східноєвропейськими державами («Украина и зарубежные социалистические страны». — К., 1965). Це був перспективний науковий проект. Аналогічні проблеми за почином українських науковців піднімають і в інших союзних республіках. Наступна монографія колективу авторів «На магістралях дружби і братерства» (К., 1974) була гідно оцінена науковою громадськістю: її автори — П.С. Сохань, І.М. Мельникова, І.М. Кулинич одержали єдину на той час премію АН УРСР для праць з всесвітньої історії — імені Д.З. Мануїльського. Розділи монографії, написані Павлом Степановичем про науково-технічне співробітництво СРСР з європейськими країнами соціалізму, повністю ґрунтувалися на архівах міністерств і відомств. Тепер цих організацій немає, чимало документів втрачено або вони знаходяться за кордоном.

У 1974 р. П.С. Сохань захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Він був призначений заступником директора Інституту історії України і на цій посаді працював сімнадцять років. У 1981 р. П.С. Сохань одержує звання професора.

У 1970–80-х роках коло наукових інтересів і масштаби наукової діяльності Павла Степановича зростають. В опублікованих монографіях, статтях, наукових доповідях, виголошених на міжнародних, союзних і республіканських форумах учених, П.С. Сохань розкриває політичну, економічну і культурну діяльність України й Болгарії на міжнародній

арені, досліджує питання участі іноземців у визвольній боротьбі українського народу, висвітлює окремі аспекти еміграційних процесів на Балканах. Багато сил і енергії віддав Павло Степанович як один з авторів і заступник головного редактора для підготовки фундаментальних академічних видань: десяти томної «Історії Української РСР» і тритомної «Історії Києва». Усього в науковому доробку П.С. Соханя понад 400 праць у галузі всесвітньої і вітчизняної історії, археографії та джерелознавства.

Тривала дослідницька робота у вітчизняних та зарубіжних архівах і бібліотеках, добре знання книговидавничої справи і принципова громадська позиція зумовили новий етап у житті і науковій діяльності Павла Степановича, який розпочався з кінця 1980-х років. Він став одним з ініціаторів відродження археографічної роботи в Україні. З відновленням у 1987 р. Археографічної комісії АН України очолив її діяльність. Паралельно деякий час керував відділом історії міжнародних зв'язків України Інституту історії України, залишався заступником директора цієї установи. Видані протягом 1989–1991 рр. Археографічною комісією під керівництвом і з передмовами за участю П.С. Соханя книги — три томники «Кирило-Мефодіївське товариство. Документи і матеріали», «Історія запорозьких козаків» Д.І. Яворницького та його активна діяльність по розгортанню вивчення та видання важливих праць з національної історично-культурної спадщини призвели до створення Інституту української археографії та джерелознавства, що став одним з важливих наукових осередків духовного відродження народу і розбудови незалежної України. 25 квітня 1991 р. Кабінет Міністрів України видав розпорядження про створення відповідного інституту. Павло Степанович став його першим директором, а за самовіддану працю, доброзичливість та наукову ерудицію у наукових та громадських колах його невдовзі шанобливо найменували «народним академіком».

У серйозність намірів нової установи повірили в Україні і за кордоном. Очолюваний П.С. Соханем Інститут уклав угоди й започаткував плідне співробітництво з науковими й видавничими центрами, архівами, бібліотеками Росії, США, Канади, Франції, Болгарії, Польщі, Чехії, Словаччини та інших країн. Одним із перших наукових партнерів Археографічної комісії, а згодом — Інституту став Український науковий інститут Гарвардського університету, який надав допомогу у забезпеченні Інституту комп'ютерною технікою. У стінах Інституту українська діаспора розташовувала бібліотеку ім. Ольжича, співголовами якої були Павло Сохань та Микола Плав'юк — останній президент УНР в екзилі, Голова ОУН та Голова Правління Фондації ім. О. Ольжича. Археографічна комісія і Інститут готують і видають писемні джерела з історії і культури

України у 25 серіях, які охоплюють писемні пам'ятки різних епох, видів, жанрів. Сьогодні перелік опублікованих науковцями Інституту книжкових та журнальних видань становить близько 500 назв, значна частина яких підготовлена і видана за безпосередньою участю Павла Степановича. Серед найпомітніших видань Інституту — вперше перевидана в Україні спільно з НТШ ім. Шевченка в Європі тематична частина «Енциклопедії українознавства» (тт. 1–3), «Альбоми Де-ля-Фліза», «Требник Петра Могили», Литовська (Волинська) метрика, Описи Харківського та Київського намісництв, Описи Лівобережної України, «Щоденник» О.Ф. Кістяківського.

Особлива увага звертається до вивчення і видання творчої спадщини видатного українського історика М.С. Грушевського. Видана у 1993 р. монографія П.С. Соханя, С.М. Кіржаєва і В.І. Ульяновського «Грушевський і Academia» одержала престижну премію імені М.С. Грушевського НАН України. Справжньою святковою подією стало присвоєння Інституту в лютому 1995 р. імені видатного вченого. У видавництві НАН України «Наукова думка» перевидано праці М.С. Грушевського — «Ілюстровану історію України», «Щоденники», багатотомну «Історію України-Руси».

Як директор інституту, П.С. Сохань наполегливо домагається якомога повнішого видання творчої спадщини М.С. Грушевського, М.П. Драгоманова, В.К. Липинського, Д.І. Яворницького, інших велетнів українського національного відродження. Загальнодержавне значення має вихід у світ перших томів повного зібрання творів М.С. Грушевського (планується видати понад 50 томів), повного зібрання творів Д.І. Яворницького (20 томів), Архіву Коша Війська Запорозького — унікальних документів з історії України (30 томів). П.С. Соханю належить дієва роль у розробці наукової концепції цих видань та в практичній її реалізації.

За ініціативою Інституту під керівництвом П.С. Соханя було розроблено Державну програму «Архівна та рукописна Україніка». Її метою є створення серійних довідково-інформаційних видань та Національної архівної інформаційної системи — узагальнюючого банку даних про писемні джерела з історії та культури України, а також кілька проектів інших державних програм. Павло Степанович був також одним з ініціаторів відновлення «Українського археографічного щорічника» і головою його редколегії, тривалий час був членом редколегії та наукової ради «Українського історичного журналу», міжвідомчого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки», низки інших періодичних видань.

Визначні заслуги професора П.С. Соханя в підготовці висококваліфікованих наукових кадрів. Під його керівництвом підготовлено понад

50 докторів і кандидатів наук з різних проблем всесвітньої історії, історичних зв'язків України з зарубіжними країнами, історіографії, джерелознавства. Своїм учням він прищеплював не лише любов до історичної науки, але й демократичні погляди і переконання, відданість ідеям соборної незалежної Української держави. Багато років П.С. Сохань був заступником голови спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій в Інституті історії АН УРСР, а з 1996 року, від дня створення — очолював широко відому своєю вимогливістю й високою фаховістю спеціалізовану вчену раду в рідному Інституті.

Разом з науковою П.С. Сохань проводив велику науково-організаційну роботу, спрямовану на зміцнення позицій українських вчених у світовому науковому товаристві. З 1968 р. і до розпаду СРСР він був членом Комісії істориків СРСР–Болгарія. Через деякий час його обирають заступником голови Українського комітету Міжнародної асоціації по вивченню і поширенню слов'янських культур при ЮНЕСКО, а також заступником голови Українського комітету славістів. Понад 20 років він працював заступником Голови правління Українського відділення радянсько-болгарської дружби, а з 1991 р. очолював Товариство «Україна-Болгарія».

Наукові заслуги і активна громадсько-політична діяльність Павла Степановича Соханя були відзначені Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1976), Державною премією УРСР у галузі науки і техніки (1980), орденами «Знак пошани» (1986) і Ярослава Мудрого 5-го ст. (2006), медаллю НАН України «За наукові досягнення» (2011), болгарськими нагородами — орденом Кирила і Мефодія I ступеня (1973) та п'ятьма медалями. У 1985 р. за визначні наукові досягнення Загальні збори Академії наук обирають Павла Степановича членом-кореспондентом АН УРСР. Наступного року він стає Почесним членом Болгарського філологічного товариства.

Саме таким, беззастережно відданим історичній науці, справжнім патріотом і прекрасною людиною, яка своєю довголітньою сумлінною й подвижницькою працею заслужила щирю любов серед колег-істориків й численних учнів та повагу серед наукового загалу і громадськості, залишиться в нашій пам'яті Павло Степанович Сохань.

Редакційна колегія міжвідомчого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки» та його авторський колектив висловлюють сердечне співчуття рідним і близьким Павла Степановича та сумують разом із ними. Вічна пам'ять знаному Вченому і світлій Людині!